

УДК 658:65.012.8:339

DOI: <https://doi.org/10.32782/1814-1161/2024-3-12>

Равлінко З.П.

кандидат юридичних наук, докторант
Львівського державного університету внутрішніх справ

Ravlinko Zoryana

Candidate of Legal Sciences, Doctoral Student
Lviv State University of Internal Affairs

БАЗОВІ ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЇ БЕЗПЕКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

BASIC THEORETICAL PRINCIPLES OF INTELLECTUALIZATION OF SECURITY ACTIVITIES OF COMMERCIAL ENTERPRISES

Сьогодні чітко простежується поступ українських торговельних підприємств у переході до нової моделі організації бізнесу – електронної торгівлі, що стало наслідком поетапного впливу COVID-19 та військових дій на території країни. Такі трансформації супроводжуються появою нових ризиків й загроз, досвід протидії яким відсутній, що вимагає перегляду засад здійснення безпекової діяльності. Діючі системи економічної безпеки функціонують на засадах чіткого дотримання розроблених інструкцій, що знижує результативність дій суб'єктів безпеки в умовах швидкої і складно передбачуваної зміни безпекової ситуації. Обґрунтовано, що одним із варіантів вирішення важливої для торговельних підприємств проблеми є здійснення інтелектуалізації, яка повинна стосуватися саме їх безпекової діяльності. Розвиток розумових здібностей із одночасним покращення технологічної бази очікувано сприятиме формуванню й застосуванню нових знань стосовно підтримання необхідного для функціонування підприємства рівня безпеки.

Ключові слова: інтелектуалізація, безпекова діяльність, торговельне підприємство, знання, інформація, інтелектуальні здібності.

Today, the progress of Ukrainian trade enterprises in the transition to a new model of business organization – electronic trade, which was a consequence of the gradual impact of COVID-19 and military actions on the territory of the country, is clearly visible. Such transformations are accompanied by the emergence of new risks and threats, the experience of countering which is absent, which requires a review of the principles of security activities. Current systems of economic security function on the basis of strict compliance with the developed instructions, which reduces the effectiveness of the actions of security entities in conditions of rapid and difficult to predict changes in the security situation. The question of a creative approach to decision-making in atypical situations is inhibited both by the need to observe the established regime and by the lack of stimulation for the manifestations of creativity in actions. The purpose of the study is to create the necessary theoretical basis for the formation of a methodological basis for the intellectualization of security activities of trade enterprises. In order to find out the content of the process of intellectualization of the security activities of trade enterprises, the following methods were used: induction and deduction, comparison and systematization – in the study of the essential characteristics of the terms “intelligence” and “intellectualization”; synthesis and analysis – to take into account the specifics of the activity of trading enterprises; morphological analysis – to clarify the target direction of measures in the course of intellectualization of the security activities of a trade enterprise; abstract-logical – for theoretical generalizations and research conclusions. It has been found that trade enterprises in Ukraine have some experience in implementing intellectualization, but such efforts are not characterized by systematicity, that is, in most cases they are fragmentary and without due attention to changes in security activities. Critical clarification of changes in the interpretation of the terms “intelligence” and “intellectualization” made it possible to consider the intellectualization of the security activities of trade enterprises as an increase in the intellectual activity of participants in the security process due to the implementation of a set of measures that enable the development of mental abilities for the purpose of generating and effectively applying knowledge as well as the improvement of the technological base, which collectively contributes to the fulfillment of tasks related to maintaining the economic security of the enterprise at the level necessary for the development and realization of economic interests.

Keywords: security activity, trade enterprise, intellectualization, knowledge, information, intellectual abilities.

Постановка проблеми. Інтелектуалізація безпекової діяльності торговельних підприємств актуалізується впливом ряду взаємопов'язаних драйверів, серед яких доцільно виділити два. По-перше, на зміну існуючому в умовах планової економіки уявленню про безпечність середовища функціонування кожного підприємства, прийшло усвідомлення необхідності вибудовування власної системи безпеки, але подальшим існуючим спадком залишається прихильність до незмінності, яка не відповідає реальній високій динамічності безпекових процесів. Така динамічність зумовлена активними спробами на макрорівні перейти до «нової» (цифрової, інноваційної, інтелектуальної, інноваційної, економіки знань тощо) економіки. На радикальній змін наголошує П. Друкер, стверджуючи, що йдеться про «...світ, у якому люди працюють мозком, а не руками... світ, у якому інновації важливіші, ніж масові продукти... світ, у якому швидкі зміни відбуваються постійно» [5, с. 15]. Відтак намагання дотримуватися усталених параметрів провадження безпекової діяльності за таких суттєвих змін стає не лише гальмом, але ставить під загрозу існування такої відкритої соціально-економічної системи як підприємство через низьку ефективність застосування безпекових інструментів, які не відповідають фактичній безпековій ситуації на певний момент часу. По-друге, визначені зміни є не лише поштовхом для систематичного покращення безпекової діяльності в умовах кожного торговельного підприємства, а потребують відповідного супроводу на випередження, тобто через обов'язкове врахування усіх ризиків й загроз, які можуть виникнути в ході трансформації загалом підприємства, яка є обов'язковою для продовження існування й розвитку. Взаємопов'язаність й суттєвість впливу вказаних драйверів визначає параметри поступу безпекової діяльності торговельних підприємств, направляючи його повинна бути інтелектуалізація.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню обґрунтування важливості й необхідності пришвидшення інтелектуалізації приділили належну увагу такі науковці як В. Борщ [1], О. Богуцька [2], Н. Брюховецька [2], М. Вебер [3], В. Геєць [4], П. Друкер [5], К. Кащук [7], К. Маркс [6], Л. Павловська [7], З. Пічкурова [8], І. Ханін [9], О. Яценко [10], L. Gottfredson [11] та інші. В публікаціях названих та інших дослідників аргументовано доводиться важливість сприяння розвитку розумових здібностей людини як підґрунтя більш якісного задоволення потреб, збільшення продуктивності праці, покращення конкурентної позиції та дотримання принципів сталого розвитку на фоні ускладнення доступу до необхідних об'єктів природних ресурсів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В поточних умовах домінує позиція, що безпекова діяльність необхідна для збереження бізнесу, але відсутнє розуміння потреби її повсякчасного осучаснення для збереження та покращення результативності. Виправданим є розгляд інтелектуалізації як варіанту надання

пріоритетної ваги розвитку особистих розумових здібностей учасників безпекового процесу, тобто суб'єктів і об'єктів безпеки, що повинно синхронізуватися із такими процесами, які мають місце в умовах певного торговельного підприємства та національної економіки загалом.

Мета дослідження полягає в створенні необхідного теоретичного підґрунтя формування методологічного базису інтелектуалізації безпекової діяльності торговельних підприємств.

Виклад основних результатів дослідження. Поширене розуміння поняття «інтелект» спирається на латинський термін *intellectus* через який в минулому пояснювали спроможність певної особи пізнавати світ навколо себе, проявляти здібності до генерування нових ідей і загалом визначали розум та спроможність до розумової діяльності, яка притаманна для людини, але відмінна за рівнем інтенсивності. Осучаснений варіант сприйняття інтелекту пропонує Л. Готтфредсон, який, не враховуючи вузької специфіки застосування, передбачає сприйняття його як «...розумової здібності особистості до планування, вирішення проблем, здійснення висновків, абстрактного мислення» [11]. Імпонує, що і в широкому розумінні наявні такі характеристики, що створюють фундамент провадження безпекової діяльності, але доцільним є уточнення окремих моментів, виходячи з того, що в сучасних умовах інтелект повинен визначатися також: здатністю сприймати, узагальнювати, систематизувати та аналізувати інформацію, спроможністю окреслювати параметри кожної проблеми з генеруванням ідей щодо їх вирішення, змогою набувати нові знання та використовувати наявний досвід. Певне досить цікаве уточнення роблять Павловська Л. й К. Кащук, наголошуючи на «...розумову діяльність, яка мотивується емоційним станом особистості, зовнішніми або внутрішніми чинниками та її власними потребами» [7, с. 466], тобто для розвитку інтелекту важливими є як сприяючі умови, так і спонукальні внутрішні мотиви та результативні зовнішні стимули, що уже вимагає не хаотичних й фрагментарних дій, а науково обґрунтованої програми.

В цілому уже на етапі розгляду поняття «інтелект» формується розуміння, що інтелектуалізація безпекової діяльності є вимушеним процесом через динамічність безпекової ситуації, але потребує організації та цілеспрямованості задля синхронності змін, що мають місце в межах підприємства та у середовищі його функціонування. У поточних умовах не має місце позиції, що усе динамічне, а безпека – статична. Життєво важливою є узгодженість тенденцій у змінах на підставі інтелектуалізації.

Термін «інтелектуалізація» став результатом поєднання розглянутого вище *intellectus* із *intellectualize*, тобто прикметника, що перекладається «розумовий», та *intellectuallization*, який характеризує дію, спрямовану на покращення інтелектуального рівня. Корені інтелектуалізації прослідковуються не лише у висловлюваннях

філософів й науковців Європи, але й трактатах мислителів стародавньої Азії, де практичного застосування набув ієрогліф із значенням активності досягнення вищого рівня знання на основі поєднання наявного та здобуття нового.

Початковий інтерес до інтелектуалізації проявили психологи, які вивчали засади розвитку інтелекту через посилення розумової діяльності та можливість пригальмовування особистого емоційного стану за рахунок більш активного використання особистих інтелектуальних ресурсів. Отримані результати зацікавили економістів, оскільки ускладнення технології виробництва без належних знань у найманих працівників не давало можливості збільшити продуктивність праці. Незмінним носієм інтелекту є людина, а відтак здійснення інтелектуалізації є цілеспрямованим, але водночас ускладненим через взаємовідносини роботодавця та найманого працівника, коли через неузгодженість інтересів таких процес припиняється або, у протилежному випадку, дає максимальний ефект, що перевищує встановлені орієнтири. Такі фундаментальні обставини визначали характер наукових розвідок економістів, які спрямовані на вирішення ключової проблеми: приведення інтелектуального рівня найманого працівника до параметрів технологічного процесу, який характеризується постійним удосконаленням, в тому числі за рахунок роботизації й автоматизації, чому послугують цифрові технології, одна з яких – штучний інтелект.

Підвалини вирішення означеної проблеми були закладені ще М. Вебером, який інтелектуалізацію розглядав через «...раціональність дій у певних обставинах» [3, с. 51], що можлива лише у випадку спроможності виконавця бачити альтернативність у виконанні поставленого завдання та його здатності обирати оптимальний варіант, які загалом вимагають покращення інтелектуальної активності. К. Маркс уже більш чіткіше визначав основу інтелектуалізації, стверджуючи що такою повинна бути «...накопичена майстерність та знання» [6, с. 212]. Закладені основи в цих публікації були надалі розвинуті, прикладом чого є думка В. Геєця, який інтелектуалізацію розглядає уже як підставу для переходу до економіки знань, оскільки саме вона уможливує «...накопичення та використання знань – найважливішого активу, що разом із працею, капіталом і природними ресурсами забезпечує економічне зростання та конкурентоспроможність національної економіки» [4, с. 54]. Аргументоване доведення важливості інтелектуалізації засвідчує необхідність приділення їй уваги на усіх рівнях, тобто від особистісного, корпоративного, державного до глобального через здатність сформувати нові ресурси, які не залежать від природних багатств, але в ході використання створюють основу для підтримання сталого розвитку. На практичних моментах інтелектуалізації зосереджується О. Яценко, доводячи необхідність здійснення заходів «...економічного, політичного, юридичного, соціального та культурного характеру» [10, с. 66], об'єктом застосування яких, попри

відмінності в ієрархічному рівні реалізації певних комплексних програм, незмінно залишається людина, а результатом є створення, накопичення і використання знань для набуття нового досвіду, який дає змогу підтримувати темпи економічного поступу. Новітніми можна вважати тенденції, що полягають не лише у більш чіткій ієрархічній впорядкованості здійснення інтелектуалізації, зокрема за рахунок виділення й регіонального рівня та спроби обґрунтування можливості прискорення таких процесів в межах кластерів, які формуються з технологічно споріднених і орієнтованих на один цільових сегмент ринку підприємств, але й збільшення вагомості значення інформаційно-технологічної складової. Так, в публікації І. Борщ обґрунтовується необхідність, поруч з іншими аспектами, розглядати інтелектуалізацію і через «...загальну роботизацію та створення штучного інтелекту і його впровадження у виробничу та організаційну діяльність підприємства» [1, с. 12]. Якщо в позиції І. Борщ вказується на важливість технологічної складової в ході здійснення інтелектуалізації, з чим можна об'єктивно погодитися, то Н. Брюховецька та О. Богуцька ставлять рівність між людським та штучним (машинним) інтелектом із наступним тлумаченням інтелектуалізації як процесу, в межах якого «...штучний інтелект повинен наближатися до інтелекту природнього і у ряді випадків використовуватися замість нього» [2, с. 94]. Підставою для таких тверджень є сприйняття штучного інтелекту як повністю автономної системи, яка може самостійно навчатися та логічно міркувати й примати рішення. Попри суттєвий поступ у розвитку технології як штучний інтелект такі висновки є завчасні, оскільки сьогодні йдеться скоріше про більш високу швидкість виконання дій за раніше розробленим алгоритмом, коли ознаки творчості й креативності у вирішенні проблем відсутні. Відтак ми погоджуємося, що інтелектуалізація може відбуватися інтенсивніше за рахунок широкого застосування цифрових технологій, але об'єктом була і залишається людина. Саме людина виявляє проблему і встановлює можливі цілі при її вирішенні, а технологічна складова забезпечує інформаційний супровід та швидкість й якість виконання у відповідності до затвердженого алгоритму дій.

Вважаємо, що, на відміну від намагання надати більшої вагомості в інтелектуалізації штучному інтелекту, цікавою є інша позиція, яка передбачає одночасність у розвитку «...індивідуального та колективного (групового) інтелекту» [9, с. 49], що потребує синхронізації через одночасне застосування технологій покращення особистого інтелектуального потенціалу та групової взаємодії, зокрема і з використанням цифрових технологій.

COVID-19 як новітня пандемія, яка мала глобальний за масштабами вплив на усі сфери суспільної діяльності, сприяла перегляду засад провадження торговельної діяльності, в тому числі і за рахунок інтелектуалізації. З. Пічкурова наголошує, що «... пандемія COVID-19 стала катализатором процесів створення нових продуктів та

послуг, які дозволяють учасникам світового ринку зберегти економічну стійкість та задовольнити вимоги споживачів в умовах карантинних обмежень» [8]. Так, карантинні обмеження сповільнили економічний ріст світової економіки, але у більш вигідному положенні опинилися ті торговельні підприємства, які мали технологію віддаленої співпраці із партнерами та споживачами, при чому взаємодія із останніми вимагала творчого підходу й креативності у формуванні й задоволенні попиту. Питання цифрової грамотності для працівників торговельних підприємств як таке уже не стоїть, воно перейшло в категорію необхідного мінімуму із обов'язковою вимогою постійного поступу. Так, зросли витрати на технологічну складову, але рушійною силою залишаються інтелектуальні здібності людини. Можна стверджувати, що зменшилась потреба у фізичній силі за рахунок механізації й автоматизації складських процесів, але збільшився попит в кваліфікованих фахівцях, які повинні створити цікавий й стимулюючий контент та під час особистого контакту в онлайн форматі переконати клієнта в необхідності здійснення результативної дії. Фактично під час COVID-19 стала явною загроза неспроможності підприємств, що спиралися на класичні засади провадження торговельної діяльності, продовжувати своє існування в умовах зростаючої частки цифрової економіки, коли ця ж пандемія створила нові можливості покращення конкурентних позицій перш за все за результатами інтелектуалізації. В Україні отриманий досвід був успішно реалізований уже за домінування іншої загрози – військових дій, коли питання особистої фізичної безпеки обмежували фізичний контакт в межах традиційної економіки, але могли вирішуватися за рахунок електронної торгівлі. Важливою особливістю стало те, що кадрові втрати у другому варіанті були значно меншими за рахунок віддаленої роботи біженців та внутрішньо переміщених осіб, але підтримання позитивної тенденції вимагає подальшої інтелектуалізації.

Як результат зроблених узагальнень можна стверджувати, що торговельні підприємства в Україні мають певний досвід у здійсненні інтелектуалізації, що забезпечило їм можливість продовження діяльності в умовах COVID-19 та подальшої військової агресії, але такі напрацювання не характеризуються системністю, тобто в більшості є фрагментарними і без належної уваги до змін в безпековій діяльності.

В цілому вважаємо, що інтелектуалізація безпекової діяльності торговельних підприємств являє собою посилення інтелектуальної активності учасників безпекового процесу за рахунок реалізації комплексу заходів, які уможливають розвиток розумових здібностей з метою генерування й ефективного застосування знань, а також покращення технологічного базису, що в сукупності сприяє виконанню завдань стосовно підтримання економічної безпеки підприємства на необхідному для розвитку й реалізації економічних інтересів рівні. Особливістю авторського бачення є не лише

те, що йдеться про інтелектуалізацію безпекової діяльності на рівні підприємства, що є черговим кроком у безпекознавстві, але також можна відзначити такі моменти: має місце поєднання людської й технологічної компонентів, але наголос зроблено на інтелектуальній активності усіх учасників безпекового процесу (суб'єктів і об'єктів, внутрішніх і зовнішніх); акцентується увага на пріоритетному формуванні й застосуванні знань, які актуальні в певний момент; конкретизовано мету застосування такого засобу – підтримання необхідного рівня економічної безпеки підприємства.

Висновки. Протидія новим викликам і ризикам, які виникають в ході трансформації діяльності торговельних підприємств, зокрема під час все більш активного застосування моделі електронної торгівлі, вимагає генерування й застосування нових знань і зі сторони суб'єктів безпеки. Відтак збільшення результативності безпекової діяльності потребує формування належної теоретичної основи такому процесу. Критичний огляд наявного доробку вказав, що в питанні інтелектуалізації безпекової діяльності на рівні окремого підприємства відсутні реальні кроки. Проведене узагальнення і обґрунтування авторської позиції повинно привернути увагу інших дослідників з наступним розроблення необхідного методологічного базису, практичне застосування якого дасть змогу збільшити результативність дій суб'єктів безпеки в критично складних умовах функціонування для українських торговельних підприємств.

Бібліографічний список:

1. Борщ В.І. Інтелектуалізація системи управління охороною здоров'я. *Актуальні проблеми клінічної та профілактичної медицини*. 2018. № 2–3. С. 11–20.
2. Брюховецька Н.Ю., Богуцька О.А. Інтелектуалізація підприємств: підходи, сутність, структура. *Економічний вісник Донбасу*. 2020. № 1(59). С. 92–100.
3. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / Перекл. з німецької Погорілого О. Київ : Основи, 1994. 261 с.
4. Геєць В.М. Соціально-економічні трансформації під час переходу до економіки знань. Суми : Університетська книга, 2005. 430 с.
5. Друкер П. Виклики для менеджменту XXI століття. Київ : КМ-БУКС, 2020. 250 с.
6. Маркс К. Капітал (три томи в одній книзі). Київ : Основи, 1982. 1540 с.
7. Павловська Л. Д., Кащук К. М. Емоційний інтелект менеджерів та його оцінка. *Бізнес Інформ*. 2020. № 5. С. 465–471. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2020_5_64 (дата звернення 10.09.2024).
8. Пічкурова З.В. Інтелектуалізація міжнародної торгівлі в умовах пандемії COVID-19. *Економіка та суспільство*. 2021. Вип. 34. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/981> (дата звернення 07.09.2024).
9. Ханін І. Г. Інституційні передумови функціонування інформаційного простору національної економіки : монографія. Донецьк : АРТ-ПРЕС, 2012. 270 с.
10. Яценко О.М. Концептуалізація інтелектуалізації міжнародної торгівлі країн. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. № 18. С. 65–72. URL: <http://global-national.in.ua/issue-18-2017> (дата звернення: 10.09.2024).
11. Gottfredson L.S. Mainstream science on intelligence. *The Wall Street Journal*. September, 1994. P. 18.

References:

1. Borshch V. I. (2018) Intelktualizatsiia systemy upravlinnia okhoronoiu zdorovia [Intellectualization of the health care management system]. *Aktualni problemy klinichnoi ta profilaktychnoi medytsyny – Actual problems of clinical and preventive medicine*, no. 2–3, pp. 11–20.
2. Briukhovetska N. Yu., Bohutska O. A. (2020) Intelktualizatsiia pidpriemstv: pidkhody, sutnist, struktura [Intellectualization of enterprises: approaches, essence, structure]. *Ekonomichnyi vinyk Donbasu – Economic broom of Donbas*, no. 1(59), pp. 92–100.
3. Veber M. (1994) *Protestantsjka etyka i dukh kapitalizmu* [Protestant ethics and the spirit of capitalism]. Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian)
4. Ghejecj V. M. (2005) *Socialjno-ekonomichni transformacii pid chas perekhodu do ekonomiky znanj* [Socio-economic transformations during the transition to the knowledge economy]. Sumy: Univesytetsjka knygha. (in Ukrainian)
5. Druker P. (2020) Vyklyky dlja menedzhmentu XXI stolittia [Challenges for the management of the XXI century]. Kyiv: KM-BUKS (in Ukrainian)
6. Marks K. (1982) Kapital (try tomy v odnij knyzi) [Capital (three volumes in one book)]. Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian)
7. Pavlovska L. D., Kashchuk K. M. (2020) Emotsiinyi intelekt menedzheriv ta yoho otsinka [Emotional intelligence of managers and its assessment]. *Biznes Inform – Business Inform*, no. 5, pp. 465–471. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2020_5_64 (accessed September 10, 2024).
8. Pichkurova Z. V. (2021) Intelktualizacija mizhnarodnoji torghivli v umovakh pandemiji COVID-19 [Intellectualization of international trade in the conditions of the COVID-19 pandemic]. *Ekonomika ta suspiljstvo – Economy and society*, vol. 34. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/981> (accessed September 10, 2024).
9. Khanin I. H. (2012) Instytutysiini peredumovy funktsionuvannia informatsiinoho prostoru natsionalnoi ekonomiky [Institutional prerequisites for the functioning of the information space of the national economy]. Donetsk: ART-PRES. (in Ukrainian)
10. Yatsenko O. M. (2017) Kontseptualizatsiia intelktualizatsii mizhnarodnoi torhivli krain [Conceptualization of intellectualization of international trade of countries]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national economic problems*, no. 18, pp. 65–72. Available at: <http://global-national.in.ua/issue-18-2017> (accessed September 10, 2024).
11. Gottfredson L. S. (September 1994) Mainstream science on intelligence. *The Wall Street journal*, p. 18.